

ДРАГАН ХАМОВИЋ

СО ТРАЈАЊА ИЛИ О ПЕТ ПЕСАМА ЖИВОРАДА НЕДЕЉКОВИЋА

Колико је уметност речи непредвидљива појава, сведочи и случај Живорада Недељковића. Децентриран у времену и у простору, с почетка деведесетих огласио се, суверено и самообликовано, овај песник који ни тада није само обећавао, него је пуноћом израза пребацивао преко свих уобичајених очекивања. Знамо да код мнозине аутора не можемо дуго, или не можемо никако, препознати чак и најмањи својствен тон и принос, енергију коју они изабрани не емитују сугестивније. И то је коб залуталих у област лирског стварања. Можемо се одликовати жељом и упорношћу магарета, стећи културну подлогу и добре позиције, али све то не помогне да се песнички издигнемо из мучног просека.

Када читамо песме Жике Недељковића, које више није тако лако обухватити као целину, напосто помислимо да је поезија срећни удес, стицај много чега што можемо надугачко пописивати, али од таквог пописа нема велике помоћи. Песма је склоп који не можемо прецртати зарад градње неке друге, мада се толики стари градивни елементи понављају, неизбежно уклапају у нова здања. Оно што можемо уопштити, из искуства читања Недељковићевих песама, јесте чињеница о високом степену непредвидљивости, у мноштву комбинација које низови речи и њихови међусобни односи остављају као могућност. Можемо придодати још један давнашњи утисак, изблиза: да је Недељковић у стању да, у маху, напише песму о било чему, а да то што је извео делује убедљиво. И Жика је то и чинио, неретко, забављајући себе и друге, али многе такве песме није ни помишљао да објави. Стизали су други текстови у том неодустајном лирском дневнику посматрачке и рефлексивне свакидашњице, где су захваћени и болно сондирани многи фраг-

менти живота, који отиче у неповрат и не можемо га боље реконструисати него тако, честитим лирским понирањима.

Када кажемо живот, мислимо на живот обострани, друштвени и душевни, чије порозне границе песници попут Недељковића углавном укидају. Песме обично крећу од сцене, сеоске или варошке или камерне, од појединости незапажене, коју доводе у асоцијативну или контрастну везу са другим, блиским и предалеким појавама. Или пак песму почиње од каквог лектирског цитата, око којег плете смисаона плетива. Гдекад, песник посваја туђе текстове, мења им ток и контекст. Тако се, у једном давном сонету, расправља са лирском деоницом Десимира Благојевића, а други пут је, нпр., писмо Жежија Анджејевског упућено Чеславу Милошу, незнатно измењено, обликовао као своју песму. Песнички говор Жике Недељковића, нелинеаран, кривуда у разним смеровима, као планинска река што дотиче са Гоча, о којој ћемо у осврту на песму „Легенде, стихови?”. У основи мозаичних лирских сижеа, значи, лежи нека иницирајућа ситуација, али песма оде далеко од те ситуације. Тематског стожера често и нема, има кретања у језику и евокативном простору без смера и обала. Песник стално пропитује стабилна значења и односе, разара и друкчије пресклапа познате смисаоне склопове. И у том претресу истински ужива. Значења се не узимају здраво за готово, треба их проверити.

Тумачи са постмодерних позиција би, не без разлога, приметили да је код овог песника преокупација језик, његове замке које обично не запажамо. *Језик увелико* наслов је четврте по реду збирке, а могао би ићи уз било коју другу. Могао би постати лозинка песника Живорада Недељковића. У тим песмама, одвећ разубњених тематских садржаја и интонација, *језик увелико* тема је поврх свих других тема. Језик, то оруђе за разумевање света и тај контролни механизам над нама и у нама. Рвемо се и не можемо га савладати. До таквих исходишта песник није доспео наднет над тренди литературом. И те помодне изворе цитата редовно развргава, откад су почели да владају пољем моћи и утицаја, недостатног или празног дискурса о поезији.

Има песника који настоје да успоставе координате поретка и простора до којег им је стало, да се тамо настане и пребивају мимо света. Недељковић није такав, мада своје просторе осветљава и описује. Он се брани од наметаних поредака. Ако ни због чега другог, због менталне и моралне хигијене. Тежи да доспе до поузданијих упоришта, али оних које ће сам извојевати, сачинити. Песме Жике Недељковића неретко представљају просторе за опитовање разних поступака и техника, од антипоезије до најсуптилније лирике. Понекад се ти распони сместе у оквире исте песме. Ова је

поезија полифона и по гласовима који се кроз њу оглашавају. Лирско Ја преузима толике друге гласове које коментарише или са којима оштро полемише. И када је дубоко лична, Недељковићева песма запоседа надличну перспективу, или обе перспективе држи напоредо.

Нема значења које не песник може, истовремено, и да доведе у питање и да га потврди на друкчији начин, умножи до обиља или циљаног несмисла. Недељковићева поезија се не развија у времену него се збива, у различним тематским и формалним обухватима. Зато мислимо да није овде нарочито целисходно трагати за еволутивним линијама. Жикино писање у стиху, од почетака, једновремено се грана у више смерова, што је додатни чинилац привлачења. Маргина је за овог песника више концепцијска него статусна или локацијска чињеница. У неким другим условима, овакав песник би се одрекао персоналног јавног присуства уопште, било би му довољно да из анонимности одашиље текстове у свет, међе оне којима је стало до *поезије увелико*.

Док други пишу циклусе, пенталогije и ауторске пројекте, Жика Недељковић, будући неорганизовани и анархични „провинцијалац” – пише само песме. Али то су обично такве песме да, готово сваку, можемо узети као уникатни микропројекат. Зато смо и одлучили да, за ову прилику, рашчитамо пет нових песама из *Лейојиса Мајице српске*, низ необавезан, контингентан, имајући на уму и међусобна дозивања и особене моменте што их доноси свака од песама.

Испред мене

Прва песма коју одгонетамо, „Испред мене”, ауторефлексивна је и наглашено евокативна: „Заиста, у појединим раздобљима, / У одређеним ситуацијама, / Био сам као риба у води, у ствари / И риба и вода; у дубини уживао / У самоћи; кроз сневе јездио у јату...” Фразеологизам „риба у води” (његово значење „на свом месту”, „у природној средини”) песник одмах демотира. Обе речи добијају оделита значења, али се упоредо проткивају кроз лирски опис који следи. А следи низање упамћених слика, важних за самосвест лирског субјекта (зимски протести против изборне крађе, концерт групе *Смак* у крагујевачкој хали *Језеро*, филм *Ловац на јелене*). Призвани догађаји се указују као повлашћени у свести, као генерацијско и формативно искуство, када се осећао као „риба у води”, на своме, у свом јату. Тема времена излази у први план: „Изгледало је да има довољно / Времена испред мене; на свим странама / Било је време, чуо сам га и видео.” Младачачки утисак о безграничности времена у којем се лирски субјект нашао довољно је

близу доживљаја „опширне” вечности, који нас изједначава са боговима. А шта су младићи, девојке него богови, у својој важности и егоцентризму? „Страшно, лепо. И лепо и страшно” – опет једно раздвајање и значењско предвајање у песми. Два епитета у оксиморонском споју, какав се јавља у разговорном језику, значе снажан утисак лепоте (страшно лепо), док сваки за себе упућује на два супротна аспекта јединственог а противречног искуства.

Вратимо се на прве стихове песме „Испред мене”: лирско Ја пливало је некада у јату, сневало свој сан као заједнички, „сан о држави уређеној по мери поезије”, поредак државе да буде саображен поретку поезије: „Јасност, разум. Поезија, мера. Ми. Ми.” Тај сан одаје осећај сједињења с колективом и временом. Онда наступа обрт, подмукла страна временске димензије: „Сваки пут, време би спустило своје мреже.” Време га је уловило, ухватило у своју мрежу из које нема бег. Можда је и терет памћења заправо та мрежа. „Као у мередову била је душа. / Испуњавао сам жеље, шта бих друго; / Моју државу присвојили су, аласи алави.” Застајемо код речи *мередов*, из терминологије аласа (мала рибарска мрежа затегнута око обруча којом се прихвата и преноси риба). Међу песницима из Недељковићевог сродничког круга, знамо да је стари бард Борислав Радовић радо уметао поједине лексеме из специјалистичких речника, као што је овде аласки, ретке речи код којих се застаје. Могао је Недељковић избећи ову реч, изабрати општепознату „мрежа”, али му је свакако било стало до тога застанка, завиривања у речник и слике аласког помагала у ком се рибљи улов чува, даље уроњен у воду. Оруђе риболоваца, с једне, и заменска слика *гуше/рибе* у тој преносивој мрежи, с друге стране. А из прозрчане дубине повирује симбол Христа у грчком називу рибе (*ιχθύς*). Риба у води, уловљена душа у времену, више није у слободи као природној средини.

Али шта је са сном, из младости, шта је са слободом и генерацијским јатом: „А сан, сан је испред мене.” Наслов „Испред мене” отворен је, неодређен. Шта значи то „испред мене”, да ли је сан изван те мреже, недосежан, или је остао и даље да влада у временом заробљеној души? Да ли је то вечити сан, којем смо, протеклом времена, све ближи? Песма је отворено дело, раскршће са пободеним путоказима у песми.

Арматура

Песма „Арматура” почиње описом који се раскрива у сложеној алегорији. Први строфоид даје слику из предграђа, разорену слику простора као почетни ступањ нове градње: „Кроз предграђе

улица је просечена. / Покопане старе су зграде, / Давни стил почи-
ва у урнама сећања.” Нови лик предграђа настаје и потискује стари
предео у домен људског сећања. Актуелна слика, у наредном стро-
фоиду, у знаку је метежа грађе и грађевинских елемената који ће
се унети у нову градску структуру. У фокусу су коцке, чији ће се
семантички потенцијал даље развијати. Безброј „кутија и кутији-
ца” личе на топле и шарене избе и настамбе „сачињене од грабежи
и устајале маште”. Грабеж и устајала машта, два описна знака за
урбанитет. Геометријски облици, коцке и кутије, у основи су савре-
меног градског предела. Све је ту коцкасто, оштро дефинисаних
линија и ивица, све је налик кутијама, затворено и тиме заштиће-
но: „Све до најмање кутије, ни налик Попиној, / Што чува демона
деструкције.”

У срцу градње, парадоксално, стоји демон поништења, логика
рушења, брисања свега што је претходно било и живело. Гротеска
и страхота, с почетка навешћена, доспева до страшне слике чељу-
сти, пандана библијском Левијатану, садржаном и у слици града
Настасијевићевог круга „Речи у камену”. Неман прождире житеље
града, али најпре гута здања и раскопава тло. У безазленом кафе
ритуалу прозире се опасност од даљег делања притајене чељустии:
„Купујем у новом кварту, пијем кафу; / Видим чељуст што пробиће
нове улице / Кроз насеља где стари горштаци шапћу / И лају напу-
штени пси.” Чељуст је аналогон тешким грађевинским машинама,
по величини, моћном звуку и деструктивном учинку. Остатак по-
рушеног периферијског света једино су стари горштаци (доспели
из гора у предграђа) и лутајући улични пси, као неизбежни декор
негдашњих улица.

Читав претходни опис заправо чини увод у идентификацију
лирског Ја са тим предграђем у разградњи. Нутрина лирског Ја
разграђује се, изнова гради, а све то прати нестанак ранијих форми:
„И ово је тело предграђе, градић на рту. / Центар нечега, трг са пу-
токазима. / Белу заставу немам.” Све што се збива на терену, дру-
гим речима, збива се у лирском бићу. То биће је и периферија и
„центар нечега”, „трг са путоказима”. Човек је вишесмерност, ни-
када само један смер, један пут и начин, то је збирни наук сагледан
с овакве песничке позиције. Ја, то је увек неко други, дубина се
стално мења. Финални строфоид место је композитног, густо на-
слаганог смисла. Као још прецизније одређење субјекта од изјед-
начења с предграђем уводи се насловни знак „Арматура”. Како је
тај знак постављен у песми: „Учини ми се кадикад да сам тек арма-
тура. / У страшном стиску бетона вечан. Темelj. / Да остаћу невидљив
и кад ме чељуст склони.” Линија значења разгранав се у два смера.
Наспрам пролазног и уништитвог, унутар бетонског стиска, арматура

остаје трајна и опстаје. Остаје невидљива, ма шта се збило с бетонским оклопом. Свршетак показује да Живорад Недељковић асоцијативну расутост ипак сабрано контролише и зауздава, пажљивим вођењем разноврсних смисаоних токова и преображајем мотива. Свака му песма, другим речима, има солидну арматуру, која повезује и држи чврсте елементе здања.

Кутија

Опет песма о кутији. На песниковом почетку беше „Кутија у дворишту”, празна коцка ваздуха са којом пореди сопствено тело. Сада то овако почиње: „Кутија што чека да буде напуњена, / То је живот, / Не само на свом почетку.” Кутија је дата као празан оквир, али оквир у који треба да стане живот. Ово је искошени дијалог са Попином чудесном „Малом кутијом”. Рекли смо да Недељковић воли да са туђим, па и својим текстовима расправља, да их разграђује, преиначује или допуњује: „А у њој друга кутија, у њој мања, / Све до најмање, а највеће, као код Попе. / Чудесно, најчудесније, рећи ће / Заљубљеник у моћну лапидарност.” Ево обрта: у најмањем је највеће. Празна кутија испуњена је мањим коцкастим одливцима, у чијем срцу је кутијица-чудо, коју не видимо од толиких кутија преко. И већ смо у замаху пролиферације: кутија је лавиринт (митски) у којем се јунак губи и звер прети; кутија је лежиште „мноштва артефаката” и прашине, каквих су нам пуне оставе. Она је и кутија заборавља „у којој ледена струја кружи / И односи семенке лепоте и радости. / Кутија, мања од стаклене ципелице”. У моћном замаху означавања, лирско Ја најпосле тражи скривену кутију „у дубини иза силних покушаја да живим”. Кутија, затурена негде испод којечега, иза силе животних појавности, и оваквих и онаквих, представља сушти доказ живота: „Тек кад се пробијем до ње кроз старудије / И записе тела и оставим груменчић, / Сине мој, знам да уистину жив сам.” Трајање и наши покушаји у времену, трагови тог времена, чине старудију која смета до допремо до те кутије што наш живот доказује. А лирски субјект обраћа се крунском доказу властитог живота, наследнику, поверава му најсажетије, попински лапидарно, оно што треба да зна.

Легенде и стихови

Рецимо најпре да је песма „Легенде и стихови” мета-митотворна, као и донекле футуристичка. У правој поезији нема немогућих спојева, као што нема ни размера које се не дају приближити. У песми „Легенде и стихови”, на крајњим тачкама једног распона

стоје 1) завичајна планина Гоч и 2) библиотека из доба древног Асурбанипала, а други приближени распон чине 1) зрнца која та планинска река спушта у равницу и 2) замисао о могућем будућем нестанку Гоча, који односи, све зрно по зрно, река што „кривуда попут лијане / Са врха шумовитог”. Наиме, у својој имагинативној пројекцији лирски субјект се пребацује у незамисливе прорачуне, у детињасте идеје које су више од игре. Песник освешћује чињеницу да река непрекидно односи планинску земљу: „Колико песка и честица за годину дана / Однесе река, зналци могу установити. / Тоне, кубници. Да знам његову масу, / Приближно бих одредио / Колико милиона година нестајаће Гоч.” Постојана робусна извесност Гоча, другим речима, биће једном далека прошлост, пресуће у равницу градиво Гоча радом вијугаве и стрпљиве, тихе воде која брег рони: „Све њихово биће дар ове воде.” А та планинска вода биће „налик на дуж, река ће напајати вртове, / Раздвајати њиску и мукање у равници.” У будућем облику рељефа и живота, садашњост из које се песник оглашава деловаће нашим будућим, милионима година удаљеним потомцима, тако легендарно и нестварно као што нама изгледа раздобље Асирије и Асурбанипала, када ће, можда, а можда и неће, стварати „библиотеку легенди и песама о несталој планини”. Живорад Недељковић није само вериста, сасређени посматрач реалија око себе и унутар себе, него и песник потајне, необуздане уобразиље. Понекад све почиње од реченице као што је „Тиха вода брег рони.” Треба само мислити у широким распонима, који за дух никада нису прешироки.

Сланик

Песник је, као што смо видели, склон необичним местима, у простору и времену, уживљавању у далеке амбијенте, попут каквог непоправљивог суматраисте. Прочуо се по песми о Тутину, где никада није био, а дуги је низ егзотичних топоса кроз које се кретао само у маштаријама, разигравајући нападирчена сазнања о њима. Таква је песма „Сланик”, о „избораним људима” који „са песмом на уснама” силазе у руднике соли да „беру со”, све време певајући. Певање је похвала, радост света и понад света. „Ветар њише мирисне гране и суши рубље / Радосних жена, што пеку јутрошњи улов. / Време сипи са зидова храма, / Капљу сузе из очију Богородице. / И све је ту, посвуда сама со трајања.” Овај зачудни опис, с наше стране гледано, за рударе соли претпостављена је слика њиховог обичног дана. Наше обично некое је чудно, ево подесног простора за лирска нијансирања. Ту се обрела и слика храма (низ чије зидове време „сипи”, као низ пешчаник), сузе Богородице, док

синтагма „со трајања” обременује сакралним наносом миметичку потку описа. Со није једино минерал и зачин, него давалац укуса животу. Само без претеране дозе. Живот није само со, али без бљутавости, безукуса не упознајемо вредност соли. Има и других укуса, зачина.

Обрт у последњем строфоиду измешта опис из егзотике рудника камене соли у кућни простор. Сакралност дома и сакралност соли, у старом сланику, светом сасуду: „И сланик, купљен кад смо почели да живимо. / Дубоко окно, кип оданости, поље соли. / Пунимо га стално, и сами од отпорног сјаја, рђо. / Веју зрнца саосећања на свет, / Пустошно јаје у нечијој шаци.” Веју зрнца саосећања на свет – оваквом би се лиризму наклонили и најзахтевнији читаоци. *Ab ovo*. Од јајета све почиње. Свет као пустошно јаје, на које веје со – слично минијатури „Видик у Аушвицу” Љубомира Симовића.

*

Од деконструисаних описа стварности до визија архетипске носивости, размичу се песнички видици Жике Недељковића, не у оквиру збирке, као случајног пресека текстова, него у оквиру песме као самосталног лирског ентитета. А песме се слажу у један разуђени свет очуђених фрагмената, не би ли тако пресклопили недосегнуту целину, или макар саставили мозаик. Зато је свака његова песма пространство далеко шире од сагледивих међа лирског текста, засебан смисаони изазов вишег реда. И зато је Живорад Недељковић једна децентрирана, али уочљива и звучна, особита појава усред наше опште мегафоније и какофоније.